

ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 793.31(=161.2)(091)“19”

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vas.24.2023.144-150>

ДОСЛІДНИЦЬКА СПАДЩИНА ХОРЕОГРАФІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Олег КУЗИК

<https://orcid.org/0009-0009-3784-821X>

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра режисури та хореографії,
вул. Валова, 18, Львів, Україна, 79008
e-mail: oleg.kuzyk@lnu.edu.ua*

Матеріал підготовлений, опираючись на конкретні історичні та етнографічні матеріали, відомості дослідників, і спонукає до глибшого пізнання історії формування традицій українського народного танцю як частини української традиційної культури, естетичної і духовної спадщини звичаїв українців з їхніми регіональними особливостями, а також елементу народної творчості у поєднанні з іншими видами художньої творчості – образотворчим мистецтвом (виготовлення і оздоблення костюму), піснею, театром, фольклором.

Українське народне мистецтво є великим скарбом і займає одне з провідних місць у світовій культурі. У процесі суспільного та загальнолюдського розвитку, руху до вдосконалення всіх науково-технічних та економічних процесів, інновацій та нових технологій не так багато уваги приділяють культурному змісту під час формування загальнонаціональних традицій народу, мистецької ідентичності та вивчення фольклору. Інколи повернення до історії, осмислення усіх процесів, тенденцій людського розвитку, а особливо відтворення народної традиції у мистецтві та культурі нації відкидається на другий план, однак є досить важливим для сьогодення.

У сучасному модернізованому світі важливо пам'ятати про культурну спадщину та надбання народу у далекому минулому. Фольклорний матеріал слугує фундаментом для побудови сучасного мистецтва, наповненого новим змістом. Український народний танець докорінно змінився, коли його почали виконувати на сцені, оскільки він трансформувався в новий вид мистецтва: український народно-сценічний танець. Завдяки таким майстрам танцю, як Василь Верховинець (Костів) і Василь Авраменко кардинально змінилося ставлення етнографів і дослідників народної творчості до фольклорного народного танцю і традицій хореографічної культури. На початку ХХ ст. вони почали активно збирати автентичні танці локальних регіонів України та формувати репертуар творчих ансамблів. Зі своїми театральними трупами гастролювали українськими землями, проводячи гурткові заняття у селах, відшукуючи і відроджуючи притаманні регіональні варіації.

Народний танець наповнився новими жанрами мистецтва і змістовими композиціями, був структурований за своїми формами і видами виконавства. Його сприймали вже не як емоційний вияв імпровізаційної, спонтанної творчості чи фольклору, а як окремих повноцінний вид мистецтва. Почався стрімкий процес розвитку українського народного танцю, який у окремих традиційних елементах композицій і виконавської лексики зберігся до сьогодні та став золотою спадщиною у репертуарах танцювальних колективів. Регіональні стилі танцю з відповідною культурою виконавства і характером, технікою рухів і складністю фігур, сценічним баченням постановників танців розвинулися завдяки все більш і більш досконалому вивченню і дослідженню танцювального мистецтва. Створення цілої розгалуженої системи навчання хореографів та використання сучасних технологій візуальної фіксації відкривають можливості для самоаналізу і вдосконалення, підготовки фахівців.

Ключові слова: хореографія, народно-сценічний танець, хореографічне мистецтво, фольклор, народні традиції, звичаєва культура, народне вбрання, етнокультурна спадщина, народно-сценічний костюм.

Постановка проблеми. Протягом ХХ ст., яке позначилося в українській історії подіями постійної, невтомної боротьби за українську ідентичність та збереження споконвічних традицій попередніх поколінь, представники української еліти, митці, науковці, дослідники української спадщини завжди аналізували час культурного і просвітницького піднесення та становлення Української Держави, визнаної всім цивілізованим світом. Доробок їхніх інтелектуальних і мистецьких напрацювань інколи десятиліттями знаходився під грифами заборон, очікуючи миті, щоб наповнити суспільне середовище українським духом, а головне – збудувати міцну основу культурного розвитку для виховання і навчання нащадків.

Повноцінне та багатогранне пізнання українського народного танцю і звичаєвої культури народно-сценічного костюма можна досягнути лише через комплексне розуміння історії становлення конкретного регіону України та тисячолітніх процесів формування етнографічних груп українців, впливів внутрішнього і зовнішнього характеру, побутової звичаєвої культури, народної творчості етнографічних регіонів тощо.

Аналіз досліджень. Вивчення досвіду поколінь і дослідження сучасного стану розвитку української народно-сценічної хореографії дає підстави констатувати потужність її творчого потенціалу. Українські народні танці широко пропагують численні професійні і самодіяльні хореографічні колективи. Завдяки самобутньому таланту українських хореографів В. Верховинця, В. Авраменка, Я уперчука, К. Балог, К. Василенка, П. Вірського, О. Гомона, Є. Зайцева, А. Кривохижі, Д. Ластівки, В. Петрика, Н. Уварової, Л. Чернишової, О. Голдрича та інших знаних митців народний танець сформувався як народно-сценічне мистецтво, активно розвиваючись у професійних та аматорських колективах.

Окрім матеріалів особистих багаторічних практичних досліджень і наукових пошуків частково опрацьовано науково-методичні матеріали інших дослідників українського народного танцю і народно-сценічного костюма. Дослідженню історії розвитку народної хореографічної культури окремих регіонів України, життєвого та творчого шляху українських педагогів-хореографів ХХ ст., творчих досягнень їхніх колективів присвячено праці Г. Боримської, Я. Верховинця, Д. Демків, Н. Дем'янка, О. Жирова, І. Книш, Б. Кокуленка, Л. Косаковської, В. Купленника,

С. Легкої, Н. Марусик, О. Мерлянової, Р. Пилипчука, Ю. Станішевського, Б. Стаська, Т. Повалій та ін.

Мета дослідження – спонукати молодих хореографів до набуття професійних знань та усвідомлення причин і передумов, які створили підґрунтя для формування у ХХ ст. українського народно-сценічного танцю і, відповідно, костюма, який зберігає елементи традиційної культури народного вбрання та став сучасним, стилізованим і одночасно сценічним виразником національної культури українців. Поглибити знання про українських хореографів цього періоду, творчий доробок яких частково був знищений або знівельований (перекручений) через національні традиційні ознаки композиційних постановок танців. Сформувати прагнення у молодих хореографів до збереження автентичної і фольклорної основи танцювального мистецтва, зокрема з регіональними традиціями, для продовження мистецької спадщини поколінь і утвердження українського танцювального мистецтва у світовому контексті розвитку творчості.

Виклад основного матеріалу. В хореографічному середовищі фахівців утвердилась переконлива думка, що розвиток народно-сценічного танцю активізувався саме від Павла Вірського. Однак правильним було б стверджувати, що засновниками і першими, які підготували творчий та професійний ґрунт розвитку українського танцювального мистецтва і заклали міцну основу для просування стилю українського народно-сценічного танцю, були Василь Верховинець і Василь Авраменко.

Незважаючи на постійні ідеологічні утиски всього українського з боку тогочасного правлячого режиму, їхню мистецьку і педагогічну школу танцю продовжували активно розвивати також митці-хореографи, керівники творчих колективів в Україні, які підкорювали глядача протягом другої половини ХХ ст. неймовірною красою і багатогранністю українського мистецтва.

Народно-сценічний танець пройшов досить довгий та складний шлях свого розвитку. Джерелом народно-сценічного танцю є народна творчість. За допомогою талановитого балетмейстера танець постає надзвичайно багатим засобом художньої виразності, який, своєю чергою, зобов'язує танцюриста володіти віртуозною технікою виконання, водночас зберігаючи національний характер та звичаєві особливості танцю. Тому у процесі підготовки та становлення танцюриста велике значення відіграє народно-сценічний танець. Вивчаючи танці різних народів, їхній стиль та манеру виконання, майбутній танцюрист отримує знання, потрібні йому для творчого сприйняття і емоційного відтворення художніх образів. Легке та чітке виконання технічно складних рухів свідчить про високий рівень виконавської майстерності [2].

Мистецтвознавець О. Плахотнюк визначає основні характеристики фольклорного танцю сьогодення і зазначає: “космополітичну ознаку танцювальної культури в мистецькому просторі сучасності можемо визначити наступними категоріями. Це нове прочитання архаїстично-традиційних поглядів на збереження народного танцю, формування новітнього етносвітогляду сприйняття фольклорного танцю країн світу, кожного національного осередку, етнічної групи в мистецькому просторі сучасності. Завдяки розвиненості відео-, телефіксації, мережі Інтернет, технологіям розширюються можливості фіксації фольклорного танцю, його популяризації та донесення до глядачів всього світу” [4, с. 8].

Протягом ХХ ст. значних успіхів досягли балетмейстери у галузі народного танцю. Аналізуючи їхній творчий доробок, можна сказати, що вони працювали в трьох напрямках:

а) деякі з хореографів, зберігаючи етнографічну суть і композицію танцю, поглиблювали окремі його сторони, шліфували і ускладнювали ті чи інші танцювальні рухи, жести фігури і т. д.;

б) найвидатніші майстри хореографічного мистецтва створювали нові оригінальні композиції танців на основі вже існуючих народних традицій за допомогою засобів виразності народної хореографії. Тут можна назвати імена реформаторів українського народного танцю – Павла Вірського, Ярослава Чуперчука, Анатолія Кривохижа, Клари Балог, Дани Демків, Мирослава Вантуха та інших знаних хореографів України;

в) період кінця 40-х років ХХ ст. можна вважати початком зародження нового жанру в хореографічному мистецтві та піком розвитку народної творчості. Танцювальні колективи, отримавши назву “ансамбль народного танцю” стали на той час багаточисленними й найулюбленішими видами творчої діяльності. Вони завоювали увагу і любов широкого кола глядачів. Після визнання професійних гуртів як основної форми репрезентації народного пісенно-танцювального мистецтва стала відчутною тенденція до створення мережі професійних танцювальних колективів [5].

Педагог і хореолог Олег Голдріч залишив великий творчий доробок у навчальних посібниках і методичних рекомендаціях щодо народного танцю та його особливостей. У численних навчально-методичних дослідженнях він визначає народно-сценічний танець як художній твір, побудований за сценічними та драматургічними законами. Творче взаємозбагачення класичного і народного танців розширює межі пластичної мови, надає їй багатоплановості. Народно-сценічний танець вважається вдосконаленим різновидом народного танцю з удосконаленою лексикою і доволі складною композиційною побудовою [1, с. 18].

Хоча народно-сценічне танцювальне мистецтво відіграє важливу роль у трансляванні вже сформованої танцювальної спадщини українців, однак залишається під питанням, чи допомагає воно у збереженні фольклорних танцювальних форм, історично сформованої манери виконання рухів, характеру та особливостей поведінки під час виконання того чи іншого танцю [3, с. 160].

Мистецькі процеси підвищують цінність національних танців та мають важливе значення в історії розвитку танцювальної творчості в минулому і хореографічного мистецтва в теперішньому часі. Український народний танець є одним з унікальних мистецьких явищ української національної культури. Його регіональна та етнографічна різноманітність, професійна досконалість та доступна хореографічна мова принесли йому заслужену славу в усіх країнах світу. Демонструючи свою самобутність, високий духовний і творчий потенціал, український народний танець піднімає престиж не тільки українського мистецтва, а й нації і держави.

Розвиток українського народного танцювального мистецтва (від первинної народної до сучасної сценічної форми) є соціокультурним феноменом, що визначається низкою зовнішніх факторів (соціальна політика та культурне мистецтво), які своєю чергою впливають на визначення кожного етапу.

Танці можна класифікувати й описати за жанром хореографії, типом руху чи історичним походженням. Головним елементом танцю є рух тіла виконавця, він

може бути більш-менш скоординованим, швидшим чи повільнішим, але завжди цілеспрямованим. Другим елементом танцю є ритм. Традиційні народні танці також можна назвати формою невербального спілкування, які мають певні особливості:

– танці зазвичай виконують на різних святкуваннях (родинно-побутові звичаї і обряди, сімейні та родинні свята) або громадських заходах чи вечірках (фольклорно-етнографічних фестивалів, дозвіллі та під час відпочинку) люди з незначною професійною підготовкою або без неї, часто під традиційну музику;

– танці (фольклорні, обрядові), як звичайно, призначені для виконання в локальному просторі – під час святкувань громади, навчання молоді звичаям, у побуті і не завжди на сцені, хоча пізніше їх можна аранжувати та поставити для публічних сценічних виступів;

– танці чи певний комплекс рухів, у виконанні яких домінує традиція (автентичне виконання), успадкована від культури попередніх поколінь, а не інновації (хоча народні традиції з часом змінюються);

– танці початківців-танцюристів, які часто навчаються неформально, стежачи за іншими або отримуючи допомогу від інших (народні гуляння, весілля тощо).

Вивчення досвіду поколінь, дослідження сучасного стану української народно-сценічної хореографії як в Україні, так і поза її межами, в діаспорі дає змогу констатувати потужність творчого потенціалу українського танцю, його перевірену віками життєстійкість, яка забезпечувала йому виживання у найскрутніших історичних обставинах.

Український народ створив дивовижні за ідеєю, ефектністю і малюнком танці, які свідчать про велич та різноманіття української танцювальної творчості. Він має свої оригінальні, чіткі, історично сформовані ознаки, своє глибоке національне коріння і розкішні багатовікові виконавські традиції. Це самостійний, самобутній, високохудожній вид творчості кожної окремо взятої етнографічної групи українців.

Сучасна українська народно-сценічна хореографія постійно розвивається, збагачується новими темами, новою пластикою, виконавськими техніками, ускладнюється композиціями народно-сценічних хореографічних творів, а також загострюються форми їх сценічної подачі. Правильне розуміння питань збереження автентичних зразків народно-сценічної хореографії та сучасна професійна діяльність хореографів, яка скерована до їх розвитку, мають важливе значення в історії народу і українського суспільства у майбутньому.

Висновок. Історія української культури вивчає матеріальні та духовні цінності українського етносу на різних етапах його розвитку, які були втілені в різноманітних мистецьких, наукових, правових, політичних, суспільних, філософських, етичних надбаннях, визначально впливали на світосприйняття, менталітет, спосіб життя, суспільну та політичну діяльність, виробництво та міжкультурну комунікацію українців. Видатні хореографи ХХ ст. залишили у спадок незліченну кількість об'єктів нематеріальної культури, які посіли гідне місце у скарбниці світового мистецтва.

Фахівцям народного хореографічного мистецтва потрібно розвивати всі можливі методи для збереження, фіксації та передання мистецької спадщини попередніх поколінь, які ще є у репертуарах фольклорних колективів, і опрацьовувати, вдосконалювати (сценізувати) професійну подачу творчого матеріалу для використання у всіх жанрах і напрямках хореографічного мистецтва – постановках

класичних одноактних балетів, народно-сценічних творах і сучасній хореографії (етностиль – фольктанець).

Список використаної літератури

1. Голдрич О. Хореографія : посібник. Львів : СПОЛОМ, 2006. 172 с.
2. Козинко Л. Теорія фольклорного танцю в контексті культурної антропології. Курбасівські читання. *Науковий вісник. Національний центр театрального мистецтва ім. Л. Курбаса*. Київ, 2011. № 6. Ч. 1. С. 80–87.
3. Пісклова І. Стан та дослідження танцювального фольклору Слобожанщини. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2013. Вип. 24. С. 156–166.
4. Плахотнюк О. Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Вид. дім “Гельветика”, 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 4–8. URL : <http://www.aphn-journal.in.ua/35-5-2021>. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1>
5. Чернишова А. Український народний танець як засіб відродження національної культури. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. С. 399–402.

References

1. Goldrych, O. (2006). *Choreography: A guide to the basics of choreographic art and dance composition*. Lviv : SPOLOM [in Ukrainian].
2. Kozinko, L. (2011). Theory of folk dance in the context of cultural anthropology. Kurbas's readings. *Scientific bulletin of the National Center of Theater Arts named after L. Kurbas*. Kyiv, 6, 1, 80–87 [in Ukrainian].
3. Pisklova, I. (2013). State and research of dance folklore of Slobozhanshchyna. *Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 24, 156–166 [in Ukrainian].
4. Plahotnyuk, O. (2021). Ethnoview of folklore dance in the artistic space of modernity. *Current issues of humanitarian sciences : interuniversity coll. of science works of young scientists of Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt'sk*. Drohobych : “Helvetika” Publishing House, 35, 5, 4–8.
URL : <http://www.aphn-journal.in.ua/35-5-2021>. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1> [in Ukrainian].
5. Chernyshova, A. (2012). Ukrainian folk dance as a means of reviving national culture. *Pedagogical discourse*, 13, 399–402 [in Ukrainian].

**RESEARCH HERITAGE OF CHOREOGRAPHERS
OF THE 20-th CENTURY****Oleg KUZYK**<https://orcid.org/0009-0009-3784-821X>

*Lviv Ivan Franko National University,
Department of Directing and Choreography,
Valova Str., 18, Lviv, Ukraine, 79008
e-mail: oleg.kuzyk@lnu.edu.ua*

The article is prepared based on specific historical and ethnographic materials, information of researchers, and encourages a deeper understanding of the history of the formation of Ukrainian folk dance traditions as a part of Ukrainian traditional culture, the aesthetic and spiritual heritage of the customs of Ukrainians with their regional features, as well as an element of folk creativity in combination with other types of artistic creativity – visual arts (costuming and decoration), song, theater, folklore.

Ukrainian folk art is a great treasure and occupies one of the leading places in world culture. In the process of social and human development, the movement towards the improvement of all scientific, technical and economic processes, innovations and new technologies, not so much attention is paid to the cultural content in the course of the formation of national traditions of the people, artistic identity and the study of folklore. Sometimes the return to history, the understanding of all processes, trends of human development, and especially the reproduction of the folk tradition in the art and culture of the nation is relegated to the background, but it is quite important for today.

In today's modernized world, it is important to remember the cultural heritage and heritage of the people in the distant past. Folklore material serves as a foundation for the construction of modern art filled with new content

Ukrainian folk dance fundamentally changed when it began to be performed on stage, as it was transformed into a new art form: Ukrainian folk-stage dance. Thanks to such dance masters as Vasyl Verkhovynets (Kostiv) and Vasyl Avramenko, the attitude of ethnographers and researchers of folk art to folkloric folk dance and traditions of choreographic culture has radically changed. At the beginning of the 20th century they began to actively collect authentic dances of local regions of Ukraine and form the repertoire of creative ensembles. With their theater troupes, they toured Ukrainian lands, conducting group classes in villages, searching for and reviving inherent regional variations.

Folk dance was filled with new genres of art and meaningful compositions, was structured according to its forms and types of performance. It was no longer perceived as an emotional expression of improvisational, spontaneous creativity or folklore, but as a separate, full-fledged form of art. A rapid process of development of Ukrainian folk dance began, which in some traditional elements of compositions and performance vocabulary has been preserved to this day and has become a "golden heritage" in the repertoires of dance groups.

Regional styles of dance with the corresponding culture of performance and character, technique of movements and complexity of figures, stage vision of dance directors have developed as a result of more and more perfect study and research of dance art. The creation of an extensive system of training choreographers and the use of modern technologies of visual fixation open opportunities for self-analysis and improvement, training of specialists.

Keywords: choreography, folk-stage dance, choreographic art, folklore, folk traditions, customary culture, folk dress, ethno-cultural heritage, folk-stage costume.

Стаття надійшла до редколегії 19.12.2023

Прийнята до друку 30.12.2023